

Lidija in začetek krščanstva v Evropi

1 Uvod

O začetkih krščanstva na ozemlju današnje Evrope pričuje najprej že Sveto pismo samo. Po zapisu Apostolskih del pride apostol Pavel skupaj s Timotejem v sklopu drugega misijonskega potovanja v Makedonijo in s tem prestopi prag današnje Evrope. Prvi kraj njegovega delovanja je mesto Filipe, kjer se sreča z Lidijo. Naslednji sestavek želi predstaviti in osvetliti Pavlovo srečanju z Lidijo, predvsem pa vlogo ter prispevek žene Lidije za začetek krščanstva na pragu današnje Evrope.

2 Pavlov prihod na ozemlje današnje Evrope

Po obširnejši obravnavi apostolskega zbora v Jeruzalemu (Apd 15,1-35) pride v Apostolskih delih do pomembnejših sprememb. Jeruzalem je potisnjen v ozadje. Peter in drugi apostoli (razen Jakoba in starešin v Apd 21,18) niso več omenjeni. V ospredju dogajanja se pojavi apostol Pavel. Izhodišče njegovega delovanja je mesto Antiohija.

Apd 15,36-18,22 poročajo o Pavlovem drugem misijonskem potovanju. Pot ga je vodila preko Male Azije v Makedonijo in vse do Ahaje. Vmes se je daljši čas - 18 mesecev - zadržal v Korintu (Apd 18,11). Tako kot na svojem prvem misijonskem potovanju je Pavel hotel vzeti s seboj za spremljevalca Barnaba. Vendar do tega ni prišlo, ker sta se Pavel in Barnaba pred začetkom poti zaradi Janeza, imenovanega tudi Marka, sprla in razšla. Barnaba je z Markom odplul na Ciper (Apd 15,39), Pavel pa si je za svoje drugo mi-

sijonsko potovanje za spremljevalca izbral kristjana iz judovstva - Sila in z njim odpotoval (Apd 15,40). V Listri je vzel kasneje s seboj na pot še kristjana iz poganstva - Timoteja (Apd 16,3).

Pobudo za drugo misijonsko potovanje je dal Pavel sam (Apd 15,36) in ne skupnost oziroma Cerkev v Antiohiji, ki ga je odposlala na njegovo prvo misijonsko pot (Apd 13,2-3). Pavel je namreč želel še enkrat obiskati vse kraje, kjer sta z Barnabom oznanjala evangelij, da bi pogledal, kako je z brati. Svoj namen je uresničil predvsem v prvem delu potovanja, ko je skupaj s spremljevalci potoval skozi mesta po današnji Mali Aziji in obiskoval vernike. Posredoval jim je navodila apostolskega zbora v Jeruzalemu. Tako je brate in njihove skupnosti utrjeval v veri (Apd 16,4-5). Kot poroča povzetek v Apd 16,5, je njegovo potovanje takoj obrodilo sadove, saj je število vernikov raslo iz dneva v dan.

Drugo misijonsko potovanje pa ni služilo le Pavlovemu prvotnemu namenu, obisku mladih krščanskih skupnosti v Mali Aziji, temveč je dobilo po navdihu Svetega Duha nove konture. Apostolska dela pričujejo, kako je Sveti Duh Pavla in njegove spremljevalce aktivno vodil in usmerjal njihovo pot. Do potovanja skozi Frigijo in deželo Galačanov je prišlo samo zaradi tega, ker jim je Sveti Duh branil, da bi oznanjali evangelij v provinci Aziji (Apd 16,6). Prav tako jim Sveti Duh ni dovolil, da bi iz Mizije odšli v Bitinijo. Iz tega razloga so se spustili v pomembno pristaniško mesto Troado (Apd 16,7-8). Tam je Bog v videnju razodel Pavlu,

kje naj nadaljuje pot. Ponoči je Pavel videl prikazen. Pred njim je stal Makedonec, ki ga je prosil: "Pridi v Makedonijo in pomagaj nam!" (Apd 16,9). Pavel in spremljevalci so videnje razumeli kot Božji klic, da bi tudi v Makedoniji oznanili evangelij. Zato so takoj začeli iskati priložnost, da bi odrinili v Makedonijo (Apd 16,10). Zapustili so Troado in odšli v Samotrake. Od tam so naslednji dan odpluli v Makedonijo, in sicer v pristanišče Neapolo, odkoder so krenili v Fi-

lipe (Apd 16,11-12). Nadaljevanje Pavlovega potovanja na ozemlju današnje Evrope, najprej po takratni Makedoniji, je v smislu Apostolskih del sad Božjega razodetja ter pobude in vodstva Svetega Duha. Čeprav Pavel sam tega dela poti ni načrtoval, je bil stalno pripravljen slediti navdihu in vodenju Svetega Duha in nadaljevati pot po Božjem razodetju.

Iz literarnega vidika vzbuja pozornost poročilo o prehodu iz današnje Male Azije v

Salvador Dalí, *Prva študija za Madono iz Port Lligata*, 1949, olje na platnu, Marquette University, Milwaukee.

Evropo, to je iz Troade v Filipe (Apd 16,10-17), tudi zato, ker je napisano v prvi osebi množine. V istem stilu, to je v prvi osebi množine, sledijo v Apostolskih delih tudi opisi naslednjih potovanj po morju: iz Filipov v Milet (Apd 20,5-15); iz Mileta v Cezarejo in Jeruzalem (Apd 21,1-18); iz Cezareje v Rim (Apd 27,1-28,16). V zvezi s to stilistično figuro je bila že od antike naprej priljubljena razlaga, da je tudi avtor sam aktivno prisoten v dogajanju, ki ga opisuje. Po tej razlagi je bil Luka skupaj s Pavlom na potovanju kot spremljevalec in očividec. Glede na Apd 16,10 je vsekakor zanesljiva ugotovitev, da prva oseba množine služi pričevanju pomembnih korakov iz Azije v Makedonijo, to je na ozemlje današnje Evrope. Bralec Apostolskih del je tako v literarni obliki deležen direktnega pričevanja in izpovedi o prehodu na evropska tla.

3 Pavel in Lidija

V mestu Filipe, ki je pripadalo prvemu okrožju Makedonije in je bilo rimska kolonija¹, se je Pavel skupaj s spremljevalci zadržal nekaj dni (Apd 16,12). Začetek in konec njegovega bivanja v Filipih (Apg 16,11-40) zaznamuje srečanje z Lidijo (Apd 16,13-15,40), kar je razvidno tudi iz sledeče razčlenitve Apd 16,13-40:

vv. 13-15: Srečanje z Lidijo, krst, postanek v njeni hiši;

vv. 16-18: vedeževalka in Pavlovo izganjanje hudobnega duha;

vv. 19-24: nasilje nad Pavlom in Silom s strani oblastnikov, prijetje in zapor;

vv. 25-34: čudežna osvoboditev iz zapora, ječarjeva spreobrnitev;

vv. 35-39: prošnja oblastnikov Pavlu in Sili za njuno zapustitev mesta;

v. 40: Pavel in Sila v Lidijini hiši, opogumljanje bratov.

Pavlovo srečanje z Lidijo po prihodu v Filipe (Apd 16,13-15)

¹³*Na sobotni dan smo šli skozi mestna vrata ob reki, ker smo domnevali, da je tam prostor za molitev. Sedli smo in se pogovarjali z ženskami, ki so se tam zbirale.*

Tako kot v drugih mestih so tudi v Filipih Pavel in njegovi spremljevalci na sobotni dan poskušali najti kraj, kjer so se Judje zbirali k molitvi (prim. Apd 5,42; 9,20; 13,14; 14,1; 17,1-2.10.17; 18,4.19.26; 19,8). Prepoznali so namreč, da so prav ta mesta še posebej primerna za oznanjevanje evangelija. V Apd 16,13 ni govora o shodnici, ampak o *proseuche*. Grška beseda *proseuche* pomeni najprej "molitev", v kontekstu Apd 16,13 pa označuje "mesto za molitev". Pavel in njegovi spremljevalci so torej odšli skozi mestna vrata k reki, ker so domnevali, da se mora molitveno mesto nahajati ob vodi, ki je potrebna za obredno umivanje oziroma očiščevanje.² Kako je molitveno mesto v Filipih natančneje izgledalo, nam Apostolska dela ne posredujejo. J. Jervell zagovarja kot zelo verjetno domnevo, da je se je molitveno mesto v Filipih nahajalo na prostem. Stanje v omenjeni koloniji, zlasti nizko število Judov, je bilo po njegovem mnenju razlog za to, da Judje v Filipih shodnice niso gradili.³ Beseda *proseuche* lahko v širšem pomenu označuje tudi shodnico⁴ in s tem zgradbo⁵. Eksegeti so glede tega pomena v Apd 16,13 neenotni. Zadnji hipotezi nasprotujeta zlasti dva razloga na osnovi Apd 16,13: a) Pavel in spremljevalci so le "domnevali" (Apd 16,13), da je ob reki prostor za molitev;⁶ b) na tem domnevnem molitvenem mestu so srečali le skupino žena.

Pavel in spremljevalci so se ustavili ob reki na omenjenem molitvenem mestu. Sedli so in se pogovarjali z ženami, ki so se tam zbirale (Apd 16,13). Dejstvo, da so omenjene le žene, vzbuja pozornost.⁷ Vendar Luka tega dejstva ne razloži. V vsakem primeru gre za

manjšo skupino žena. Moških ni na tem kraju. Za večji del prebivalstva ta kraj in s tem čaščenje Izraelovega Boga nista zanimiva. Mogoče je to stanje povezano s tem, da so bile Filipe ena od rimskih vojaških kolonij in tako prežete s pogansko miselnostjo.⁸ Zato tudi tiste redke žene iz Filipov, ki so se zbirale k molitvi izven mesta, verjetno niso bile Judinje, ampak "bogaboječe" žene iz poganstva, kakor je to izrecno navedeno za Lidijo v Apd 16,14.

¹⁴ *Poslušala nas je tudi ženska, Lidija po imenu, trgovka s škrlatnimi oblačili v mestu Tiatiri. Bila je bogaboječa in Gospod je odprl njeno srce, da je prisluhnila Pavlovim besedam.*

Nadaljnje poročilo usmeri vso pozornost le na eno izmed žena, s katero so se Pavel in njegovi spremljevalci srečali ob reki. V grškem besedilu je najprej navedeno njeno ime Lidija. S tem je Lidija edina izmed žena ob reki, ki je omenjena po imenu. Sledi njen poklic: trgovka s škrlatnimi oblačili. Kot trgovka je imela Lidija ugleden in nadpovprečen položaj, za razliko od večine drugih žena v antiki.⁹ Čeprav je živela v Filipih, sta tako njen poklic kot tudi njeno poreklo povezana z mestom Tiatiro, ki je bilo poznano po pridobivanju škrlata. A. Weiser piše, da je bilo mesto Tiatira naseljeno že pred helenističnim obdobjem. Pod Selevkom I. je leta 281 pr. Kr. postalo vojaška kolonija in se je razvilo v pomembno trgovsko in industrijsko mesto. Proizvajanje škrlatne barve in škrlata v Tiatiri je tako v literarnih virih kot tudi v starih napisih večkrat dokazano. Leta 129 pr. Kr. je prišla Tiatira pod rimsko oblast.¹⁰ Sveto pismo omenjena Tiatiro še v Raz 1,11; 2,18.24. Ime, poklic in poreklo predstavljajo Lidijo zlasti na zunaj in posredujejo pomembne podatke o njenem družbenem položaju. Tej zunanji predstavitvi sledijo karakteristike, ki predstavijo Lidijo bolj osebno, v vsej njeni globini,

saj zadevajo tako njen odnos do Boga kot tudi direkten poseg Boga v njeno življenje. Lidija je bila "bogaboječa" (gr. *septoméne*). Častila je Izraelovega Boga kljub temu, da po rojstvu ni bila Judinja in da ni pripadala k prozelitom, ki so uradno pristopili k judovstvu.¹¹ Hkrati je tudi Bog sam posegel v njeno notranjost tako, da je odprl njeno srce (prim. Lk 24,45). Odprtost srca ji je omogočila, da je lahko prisluhnila Pavlovim besedam in dojela njihovo veličino ter sprejela vero v Jezusa.

¹⁵ *Ko se je dala krstiti ona in vsa njena hiša, nas je povabila z besedami: "Če ste prepričani, da verujem v Gospoda, stopíte v mojo hišo in ostanite tu!" Primorala nas je, da smo vstopili.*

Kako močan je bil Božji poseg v Lidijo, se kaže tudi v tem, da se je Lidija dala takoj krstiti. Ne le ona, ampak tudi vsa njena "hiša" (prim. Lk 10,5; 19,9; Apd 10,2; 11,14; 16,31; 18,8). Po krstu je povabila misijonarje, naj ostanejo v njeni hiši. Pri tem predpostavlja, da se Pavel in njegovi spremljevalci lahko prepričajo o njeni veri. Njena gostoljubnost do misijonarjev je bila neustavljiva. Iz literarnega vidika je zanimivo, da Luka ne le opisuje dogajanja, ampak da Lidija sama spregovori, kar je za ženske like v Apostolskih delih že nekaj izjemnega. Na ta način Lidiji uspe zadržati misijonarje v svoji hiši, ki hkrati predstavlja prvo krščansko skupnost v Filipih, oziroma prvo krščansko skupnost na območju današnje Evrope (po izročilu Apostolskih del).¹²

Pavlovo srečanje z Lidijo pred odhodom iz Filipov (Apd 16,40)

⁴⁰ *Ko sta Pavel in Sila zapustila ječo, sta odšla v Lidijino hišo. Tam sta našla brate in jih osrčila v veri. Nato sta odpotovala.*

Preden sta Pavel in Sila zapustila mesto Filipe, sta še enkrat obiskala Lidijo. V njeni

hiši sta našla "brate", kar pomeni novo nastalo skupnost kristjanov. Prve kristjane v Filipih sta "vzpodbudila" in "opogumila" v veri (gr. *parakaléo*). Kljub nasprotovanju in ponižanju vse do bivanja v ječi, je bila pot Pavla in njegovih spremljevalcev v Filipih rodovitna. Obrodila je prvo krščansko skupnost na ozemlju današnje Evrope. K temu sadu je bistveno prispevala tudi žena Lidija, ki se je popolnoma odprla Božjemu delovanju. Zanimivo je tudi dejstvo, da Apostolska dela ne

poročajo o tem, da bi v tej prvi krščanski skupnosti v Evropi vladale patriarhalne strukture. Pater familias ostane neomenjen. Vera v Jezusa Kristusa povezuje vse člane med seboj kot brate in sestre. V Lidijini hiši nastane po krstu primer takšne skupnosti, kot je opisana v Gal 3,27-28: "Kajti vsi, ki ste bili krščeni v Kristusa, ste oblekli Kristusa. Ni ne Juda ne Grka, ni ne sužnja ne svobodnjaka, ni ne moškega ne ženske: kajti vsi ste eden v Kristusu Jezusu."¹³

Salvador Dalí: **Madona iz Port Lligata** (detajl), 1950, olje na platnu, Zbirka Beaverbrook, New Brunswick, Kanada.

4 Lidija in njena odprtost za Besedo

Kratek zapis o Lidiji v Apostolskih delih posreduje na jedrnat način bistvene lastnosti Lidije in njen prispevek za začetek krščanstva na ozemlju današnje Evrope.

Lidijo je odlikovala globoka notranja občutljivost za Boga in njegovo delovanje. Čeprav je imela ugleden položaj v takratni družbi in nadpovprečen poklic za žensko v antiki, to ni zadovoljilo njenega iskanja in hrepeneja po Bogu.¹⁴ Našla je pot, ki jo je zbližala najprej z judovskim verskim izročilom in kasneje preko Pavla tudi s krščanstvom. Častila je Izraelovega Boga. Tako kot nekaj drugih žena je tudi Lidija na sobotni dan redno zapuščala mesto in odhajala k reki Gangites, da bi skupaj z drugimi častila Boga. Za ta korak je potrebovala ogromno poguma, saj je na ta način tekla proti takratnemu politeističnemu in sinkretističnemu veletoku.

Njeno versko iskanje je bilo iskreno in brez dobičkarstva. Lidija, po poklicu trgovka, ni zapadla svetnim skušnjavam, da bi odprtost in verske intuicije, ki so ji bile dane od Boga, izkoristila na ta način, da bi jih preprodajala in z njimi iskala denarni dobiček. V tem se razlikuje od vedeževalke v Filipih, ki jo Apostolska dela omenjajo neposredno za Lidijo (Apd 16,16-19). Vedeževalki je bila dana globoka verska intuicija, ki je prišla do izraza v njenem vpitju: "Ti ljudje so služabniki Boga Najvišjega; oznanjajo vam pot odrešenja" (Apd 16,17). Na žalost pa se je pustila izkoriščati od svojih gospodarjev, ki so si s pomočjo njenega daru jasnovidnosti ustvarjali dobiček. Ko jo je Pavel osvobodil iz suženjskega položaja, s tem da je izgnal duha, ki je bil v njej, je prišlo do močnega upora s strani njenih gospodarjev. Posledica je bila aretacija Pavla in Sile (Apd 16,20-24).¹⁵

Pomembna krepost Lidije je bila tudi v tem, da je znala poslušati (gr. *akouō*). Bila je odprta za Boga in sočloveka. Pri tem ne gre le

za poslušanje z ušesi, ampak za mnogo globlje poslušanje s srcem. V svoji poslušnosti je bila Lidija dovzetna za Božje delovanje. Bog sam je odprl njeno srce, tako da je mogla biti pozorna na Pavlove besede (Apd 16,14). Na ta način Lidija razodeva, da je resnična poslušnost s srcem sad Božjega delovanja in človeškega sodelovanja. Avtor Luka tako v svojem evangeliju kot v Apostolskih delih večkrat na izreden način pokaže, kako je Bog v prelomnih situacijah izbral prav žene za svoje odrešenijsko delovanje. Ni slučaj, da Luka začenja svoj evangelij z dvema velikima ženama, Elizabeto in Marijo (Lk 1-2). Tudi Lidijo je Bog izbral za svoje delovanje in sodi v skupino velikih ženskih likov, katerim Luka posveti mnogo več pozornosti kot ostali evangelisti.¹⁶ S pogledom na ženo je zanimiv tudi Lukov prikaz apostola Pavla. Čeprav je Pavel izhajal iz stroge patriarhalne judovske tradicije, kar pride mnogokrat do izraza v njegovih pismih, je nagovoril v Apostolskih delih v Filipih najprej žene in je kot prvo krstil ženo Lidijo. Lidija je bila vredna Pavlovega zaupanja. Pavlovo spreobrnjenje h krščanstvu je prineslo sad tudi v njegovi odprtosti in dojemljivosti za Božje delovanje po ženi.¹⁷

Lidija je imela avtoriteto in vpliv na svojo okolico. Njena odločitev za krst je imela za posledico, da se je skupaj z njo krstila tudi vsa njena hiša, torej vsi tisti, s katerimi je delala in živela (Apd 16,15). Za rast krščanstva ni odprla le vrat svojega srca, ampak tudi vrata svoje hiše.¹⁸ Dejstvo, da sta bila Pavel in Sila kmalu po njenem krstu vržena v zapor, ni omajalo njene mlade vere v Kristusa. Prav v teh dneh se je prva krščanska skupnost v Filipih začela utrjevati in širiti, saj Pavel in Sila po rešitvi iz zapora v Lidijini hiši najdeta skupnost bratov in sester. Lidija je bila pogumna žena; bila je edina v Filipih, ki je sprejela misijonarje pod svojo streho, jim nudila gostoljubje in zaščito. Želela je, da se pričajo o njeni veri v Gospoda in da njeno gostoljubnost sprejmejo kot znamenje njene

pripadnosti Kristusu. Vera v Kristusa za Lidijo ni bila le privatna zadeva. Pavla in Sila je sprejela brez strahu, tudi po njunem bivanju v zaporu, čeprav je sama s tem postavila svoj položaj v takratni družbi.

5 Zaključek

Sporočilo Apostolskih del ostaja po skoraj dveh tisočletjih še vedno aktualno. Današnja Evropa, ki je potrebna nove evangelizacije, si lahko ob Pavlu in Lidiji nabere novih navdihov.

Apostol Pavel je dopustil, da je Sveti Duh usmerjal njegove korake in ga tako pripeljal tudi na ozemlje današnje Evrope. Dojemljiv je bil za Božje delovanje po ženi in je v Evropi kot prvo krstil ženo Lidijo in njeno hišo ter s tem zanetil prvo krščansko skupnost v Filipih oziroma na evropskih tleh (v smislu Apostolskih del). Apostol Pavel nas s svojim zgledom vzpodbuja, da bi dopustiti, da Sveti Duh usmerja naše korake in to tudi tam, kjer je ta pot drugačna od družbenih normativov. Vabi nas, da bi imeli odprte oči za Božje delovanje po ženi in da bi bile žene tudi v ključnih situacijah vredne zaupanja kot sodelavke pri rasti krščanskih skupnosti.

Žena Lidija nam kaže, kako pomembno je negovati in ohranjati notranjo občutljivost za Boga in njegovo delovanje. Pričuje, kako velik pomen ima globlje poslušanje s srcem. Ugledni družbeni in poklicni položaj ne more nikoli zadovoljiti najgloblje potrebe po Bogu. Vera je dar. Versko intuicijo je potrebno varovati pred tem, da bi z njo tržili in iskali dobičke. To pričuje Lidija s svojim zgledom. Bila je odprta za Boga in sočloveka. Vera v Kristusa za Lidijo ni bila le njena privatna zadeva. Vrata svoje hiše in s tem tudi svojo avtoriteto je odprla za širjenje krščanstva. V njeni hiši oziroma iz njene hiše je nastala prva krščanska skupnost v Evropi. Vabi nas, da bi tudi mi vrata naših src in hiš odprli za Jezusa Kristusa ter za brate in sestre.

1. J. Jervell, *Die Apostelgeschichte* (KEK 3), Göttingen, 1998, 421, omenja, da je leta 31 Oktavijan imenoval Filipe za rimsko kolonijo – Colonia Julia Augusta Philippensium. S tem je za Filipijane veljal ius Italicum, kar pomeni, da so imeli enake pravice kot prebivalci italijanskih mest: samostojno upravo in oprostitev od davkov. I. Kruse, *Und Priska liess sich nicht beirren. Frauengeschichten aus dem frühen Christentum* (Gütersloher Taschenbücher Siebenstern 541), Gütersloh, 1994, 39, opiše mesto Filipe takole: "Außer einer guten Verkehrslage hatte Philippi aber auch gesellschaftlich und kulturell etwas zu bieten. Das Theater am Ortsausgang, die Antonia- und Faustina-Tempel, das Heiligtum der thrakischen Göttin Bendis und die dionysischen Festspiele machten Philippi zu einer vielseitigen, interessanten Stadt, in der sich Altes und Neues, Aufgeschlossenheit und Beständigkeit ergänzen."
2. Molitveno mesto se je nahajalo izven naselja ob reki Gangites.
3. Prim. J. Jervell, *Apostelgeschichte*, 421.
4. Prim. W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin, 1988, 1429.
5. Prim. M. Hengel, *Proseuche und Synagoge. Jüdische Gemeinde, Gotteshaus und Gottesdienst in der Diaspora und in Palästina, v: Festgabe für Karl Georg Kuhn*, Göttingen, 1971, 175.
6. Prim. J. Wehnert, *Die Wir-Passagen der Apostelgeschichte. Ein lukanisches Stilmittel aus jüdischer Tradition* (Göttinger theologische Arbeiten 40), Göttingen, 1989, 12-15.
7. R. Saunders, *Frauen im Neuen Testament. Zwischen Glaube und Auflehnung*, Darmstadt, 1999, 107 piše, da so Pavel in njegovi spremljevalci v tej situaciji prekorali določene družbene norme, saj ženske običajno niso bile udeležence filozofskih in verskih pogovorov.
8. Prim. J. Jervell, *Apostelgeschichte*, 422.
9. Po kritičnem soočenju z različnimi mnenji o Lidijinem socialnem položaju prideta do tega zaključka tudi R. Albrecht / F. Müller-Rosenau, *Apostelgeschichte* 16,11-15; Lydia, v: E. R. Schmidt (Hg.), *Feministisch gelesen. Bd. 1. 32 ausgewählte Bibeltexte für Gruppen, Gemeinden u. Gottesdienste*, Stuttgart, 1988, 248.
10. Prim. A. Weiser, *EWNT* II, 392.
11. Prim. R. Saunders, *Frauen*, 106-107; R. Albrecht / F. Müller-Rosenau, Lydia, 248.
12. L. Schottroff, *Lydias ungeduldige Schwestern. Feministische Sozialgeschichte des frühen Christentums*, Gütersloh, 1994, 166, piše: "Es geht um die Ansiedlung der ersten christlichen Gemeinde in Philippi, nicht nur um vorübergehende Gastfreundschaft."

13. Tudi S. Heine, *Frauen in der frühen Christenheit. Zur historischen Kritik einer feministischen Theologie*, Göttingen, 1986, 94 poveže skupnost v Lidijini hiši z opisom v Gal 3,27-28. Po njenem mnenju prinaša krščanstvo "eine Umkehrung der sowohl im Judentum wie unter den Heiden gültigen Einschätzung der Frauen. ... Diese Formel ŠGal 3,28C erklärt die klassischen menschlichen Konfliktpunkte für die christliche Gemeinde als irrelevant: ethnische Differenzen, soziales Gefälle und den 'Geschlechterkrieg', Spannungsfelder, die in besonderer Weise zu Vorurteilsbildungen und diskriminierendem Verhalten Anlaß geben."
14. V tem smislu poudari U. Schnelle, *Paulus. Leben und Denken*, Berlin, 2003, 145: "Bemerkenswert ist ferner, dass sich Lydia als wohlhabende Frau dem Christentum anschloss." O Lidijinem globljem iskanju pišeta tudi R. Albrecht / F. Müller-Rosenau, Lydia, 250: "In den Augen ihrer Zeitgenossen, die sie vielleicht beneidet haben, scheint sie bereits alles zu haben. Lydia findet dieses 'mehr als alles' in der Nachfolge Jesu und in der christlichen Gemeinschaft, die daraus erwächst."
15. S tem v zvezi trdi U. Schnelle, *Paulus*, 145: "Der Erfolg der paulinischen Missionstätigkeit hatte schon in Philippi Misshandlungen des Apostels und seiner Mitarbeiter zur Folge. Zwar ist die Erzählung in Apg 16,16-22.23-40 legänder ausgeschmückt, ihr historischer Kern wird aber durch 1 Thess 2,2 bestätigt ('... obgleich wir zuvor in Philippi gelitten hatten und misshandelt wurden ...')."
16. V tem smislu piše J. Gnllka, *Paulus von Tarsus. Apostel und Zeuge* (HThK Supplementbd. 6), Freiburg, 1996, 79: "Für Lukas ist es bedeutsam, daß es eine Frau ist, die auf europäischem Boden als erste das Evangelium annimmt."
17. V nekoliko bolj kritičnem tonu ugotavlja podobno R. Saunders, *Frauen*, 107: "Lydia war für Paulus eine heilsame Lektion, die ihn veranlasste, seine eigene patriarchale Haltung gegenüber Frauen kritisch zu überprüfen."
18. Za L. Schottroff, Lydia. Eine neue Qualität der Macht, v: L. Schottroff: *Befreiungsverfahren. Studien zur Sozialgeschichte des Neuen Testaments* (Theologische Bücherei. Neues Testament 82), München, 1988/1990, 308 je pri Lidiji posebej pomembna povezava med močjo, ki izvira iz odnosa z Bogom, in skupnostjo: "Lydia hat Menschen zusammengebracht und ihr gemeinsames Leben neu zu gestalten mitgeholfen."